

Güncel Türkçe Sözlük'te "kasap" Sözcükbirimi Üzerine Bir Derlem Araştırması

A Corpus Research on the Lexeme of "Butcher" in Güncel Türkçe Sözlük

Bülent Özkan*

Özet

Bu çalışmada derlem dilbilim (corpus linguistics) ilke ve yöntemleriyle oluşturulmuş özel bir "araştırma derlemi" üzerinden 'kasap' sözcükbiriminin Türkiye Türkçesindeki görünüşleri üzerinde durulacaktır. "kasap" sözcükbirimi Güncel Türkçe Sözlük'te (GTS) isim ve sıfat olarak etiketlenmiştir. Bu sözlükbirimsel tanımlıktan yola çıkılarak "araştırma derlemi"nden söz konusu sözcükbirimin Türkiye Türkçesi Yazın Dili'ndeki kullanımları belirlenecek ve derlem sorgusuna göre "kasap" sözcükbirimi yeniden yapılandırılacaktır. Çalışmada öncelikle söz konusu derlemden sözcükbirimleştirme (lemmatizing/lemmatization) uygulamasıyla "kasap" sözcükbiriminin tüm çekimleri (isim çekim biçimleri) listelenecek, "kasap" sözcükbiriminin dizgesel nitelikleri ve bir isim olarak "kasap" sözcükbiriminin dizgelerde tamlayan ve tamlanan ile birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği üzerinde durulacaktır.

Anahtar sözcükler: Sözlükbilim, "kasap" sözcükbirimi, Derlem dilbilim, Güncel Türkçe Sözlük.

Abstract

This study examines the lexeme 'butcher' and its aspects in Modern Turkish using a research corpus which is complied with the principles and methods of corpus linguistics. In Güncel Türkçe Sözlük 'butcher' has been signified as 'noun' and 'adjective'. Depending on these functions, the lexeme 'butcher' is studied in the research corpus and the lexeme is redefined. The study begins by listing the lemmatization of 'butcher' and then it examines the

* Yrd. Doç. Dr. Bülent Özkan, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Mersin.
ozkanbulent@gmail.com

systematic features (genitive and determination features) as well as the co-occurrence and collocation structures of the lexeme.

Key words: Lexicology, Lexeme ‘butcher’, Corpus linguistics, Güncel Türkçe Sözlük.

1. Giriş

Sözlükbilimin ilke ve yöntemleri açısından Türkiye Türkçesinin söz varlığını barındıran Güncel Türkçe Sözlük (GTS) değerlendirildiğinde, madde başı ve içi açıklamalarda eksiklikler, sözlükbirim tanıklarının yetersizliği ve birçok sözlükbirimin sözlükte taniksız olarak yer alması, sözcük türlerinin etiketlenmesindeki eksiklikler, sözlük malzemesinin gerçek zamanlı olmaması gibi durumlarla karşılaşırız. Bu durumun nedeni Türkçe için henüz nitelikli, kapsamlı ve standartlara uygun bir derlemin oluşturulamamış olmasıdır. Ayrıca sözlükbilim çalışmalarımızın da derlem tabanlı uygulamaların sonuçlarını esas alan, sözlükbirimlerin ve bu sözlükbirimlerin anlamsal sıklıklarının göz önüne alındığı, gerçek zamanlı, kullanıcı temelli anlayıştan uzak olması diğer bir neden olarak gösterilebilir.¹

Sözlükbilim çalışmalarında bir sözcükbirimin bir derlemden sözlükbirimselleştirilmesinde bir takım ölçütler kullanılmaktadır. Bu ölçütleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Sözcükbirimden türetmelerin yığılanarak sözcükbirimlerin çekim listelerinin oluşturulması, sözbirimleştirme (lemmatizing/lemmatization).

Madde başlarının söz varlığında (lexicon/vocabulary) sözcükbirimsel ve anlambirimsel gerçekleşme sıklıklarının (frequency) belirlemesi.

Bağımlı dizinler (concordance) oluşturularak sözcükbirimlerin anlamsal ve dilbilgisel niteliklerinin belirlenmesi.

Birliktelik kullanımlarının (co-occurrence) ve *eşdizimli* (collocation) yapıların çıkarımı.

Yukarıda sıralanan sözlükbirimselleştirmede dilsel bileşenlerin tanınması, tanınan bileşenlerin söz varlığında gerçekleşme sıklıklarının tespiti, bağımlı dizinlerin oluşturulması, birliktelik kullanımları ve eşdizimli yapıların çıkarımı aşamaların toplamı, sözlükbilim çalışmalarında sözlük girdilerinin seçiminde nitelikli ve geçerli verileri araştırmacılara sunmaktadır.

¹ Bülent Özkan, *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2007.

Öte yandan, bir sözlüğün hazırlanmasında sözlük girdileri düzenlenirken sözcükbirimle ilgili sözlükte yer alması gereken ana yapılandırmalar bugün için belirlidir. Bu yapılandırmalar: **yazımsallık** (spelling), **sesletim** (pronunciation), **çekimlenme biçimleri** (inflections), **sözcük türü** (word class), **anlam/lar** (senses), **tanımlama** (definition), **tanıklama** (examples), **kullanım** (usage), **diğer türetimler** (run-ons) ve **köken bilgisi** (etymology) vb. yapılandırmalardır (Jackson, 2002: 26-27). Bunlardan hangi/lerinin sözlük girdisinde yapılandırılacağı sözlükbilimcinin amacı doğrultusunda şekillenir. Bu şekillenmenin temelinde ise derlemler yer alır.

Bu çalışmada “kasap” sözcükbirimi, bir sözlükbirim olarak, ölçünlü bir derleme dayandırılarak yeniden yapılandırılmaya çalışılacaktır. Ayrıca bu çalışmayla “kasap” sözcükbiriminin Türkiye Türkçesi Yazın Dili’ne ait bir derlemden tüm görünümleri belirlenecek ve devam çalışmalarında “derlem”e dayalı bir sözlükbilim uygulaması “kasap” sözcükbirimi üzerinden ortaya koyulacaktır.

2. Yöntem

Dil yapısı ve doğası gereği türlü bağlamlarda kullanılır ve sonsuz sayıda dizge üretebilecek bir özellikte karşımıza çıkar. Bu açıdan dil, *evren* olarak da adlandırılabilir. Sonsuz sayıda bilgi üretebilen bu yapıyı, dili, betimlemek için onun tüm kullanımlarını değerlendirmeye almak olanaksızdır. Bu nedenle dili en iyi şekilde örneklendirebilecek bir *araştırma evreni* kurgulamak gerekir (Özkan, 2011). Bu çerçevede, üzerinde betimsel yargılarda bulunabilmek için dilin tamamını dizge olarak ele almak yerine belirli bir kesitini kendi içerisinde tutarlı bir bütün içerisinde değerlendirmek araştırma olanaklarının sınırını oluşturmaktadır.

Çalışmada “Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Fiillerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği” başlıklı doktora çalışmasında² araştırma evreni olarak kullanılan *Türkçe Derlem-1*’de yer alan metin türlerinin belirli oranlarda arttırılmasıyla oluşturulmuş özel bir “araştırma derlemi” kullanılmıştır. Oluşturulan derlem 15 milyon (+/-) sözcükbirim içermektedir. Zaman aralığı olarak 1923-2007 dönemi Türk Yazın Dili’ni kapsamaktadır.

Oluşturulan bu araştırma derleminde toplam 421 eser yer almaktadır. Eserlerden 18’i dilsel çeşitliliği arttırmak amacıyla çeşitli türlerde antoloji niteliğinde eserlerden seçilmiştir. Bu eserlerin dağılımı: 95’i roman; 7’si antoloji niteliğinde olmak üzere 68’i şiir; 3’ü antoloji niteliğinde olmak üzere 44’ü deneme-eleştiri; 4’ü antoloji niteliğinde olmak üzere 49’u öykü;

² Özkan, *agt.*

1'i antoloji niteliğinde olmak üzere 35'i tiyatro; 21'i anı; 20'si inceleme-araştırma; 14'ü mizah; 1'i antoloji niteliğinde olmak üzere 18'i sohbet-söyleşi-makale; 1'i antoloji niteliğinde olmak üzere 10'u gezi; 1'i antoloji niteliğinde olmak üzere 4'ü mektup; 4'ü biyografi, 1'i günlüktür. Ayrıca çeşitli türlerde (efsane, masal vb.) 30 eserle derlem zenginleştirilmiştir.

Tablo 1. Derlemde yer alan tabakalar

TABAKALAR	DAĞILIM	%
1 Roman	96	22,802
2 Şiir	68 7*	16,152
3 Öykü	49 4*	11,638
4 Deneme-Eleştiri	44 3*	10,451
5 Tiyatro	35 1*	8,313
6 Anı	21	4,988
7 İnceleme-Araştırma	20	4,750
8 Sohbet-Söyleşi-Makale	18 1*	4,275
9 Mizah	14	3,325
10 Gezi	10 1*	2,375
11 Mektup	4 1*	0,950
12 Biyografi	4	0,950
13 Günlük	1	0,237
14 Çeşitli Türler	30	7,125
	403 18*	
TOPLAM	421	100

*Antoloji niteliğinde eserler

3. Uygulama

Türkiye Türkçesi söz varlığında “kasap” sözcükbirimi 15 milyon (+/-) söz içeren bir derlemde çeşitli yazılımlar aracılığıyla listelenmiştir. “kasap” sözcükbiriminin kullanımları 15 milyon (+/-) söz içeren ve bu çalışmada ‘araştırma evreni’ olarak kullanılan söz konusu derlem aracılığıyla belirlenmiştir.

Çalışmada öncelikle GTS’de var olan biçimiyle “kasap” sözcükbirimi ele alınmış sözlükbilimsel yapılandırma ölçütlerine göre söz konusu sözcükbirim derlem sorgusundan elde edilen bulgular doğrultusunda yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma süreci “kasap” sözcükbiriminin sözcükbirimleştirilmesi (lemmatizing/lemmatization), sözcük birim olarak “kasap” sözcükbiriminin birleşik söz, atasözü ve deyim içerisinde kullanımları ve “kasap” sözcükbiriminin diğer derlem sorgu görünümleri (tamlayan-tamlanan, birliktelik kullanımları ve eşdizimlilikleri) aşamalarından oluşmaktadır.

3.1. GTS’de madde başı olarak “kasap” sözcükbirimi

GTS’de genel ve sistematik bir yaklaşımla madde başı yapılandırmaları: sözcükbirim, yazımsallık, genel sözcük türü etiketi, köken, madde içi tanımlık, tanıklar, sözcük türü farklılığı, atasözü ve deyim, birleşik sözler sırasını takip eder. Bu çerçevede “kasap” sözcükbiriminin GTS’de var olan sorgu sonucu aşağıdaki gibidir (*bk. Şekil 1 GTS’de “kasap” sözcükbirimi sorgu sonucu*).

kasap -bı
isim Arapça ⑧a②④⑤

1. Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse:
"Kasapla barışıp kendini benimsetince belki de yanında çalıştırdı."- M. Uyguner.
2. Et satılan dükkân.
3. *sıfat, mecaz* Kan dökücü, hunhar.

Atasözü, deyim ve birleşik fiiller

kasaptaki ete soğan doğranmaz	kasap, yağı bol bulunca gerisini yağlar
-------------------------------	---

Birleşik Sözcükler

kasaphane	kasap havası		
-----------	--------------	--	--

Şekil 1. GTS’de “kasap” sözcükbirimi sorgu sonucu³

Bu yapılandırmaya göre GTS’de “kasap” sözcükbirimi üç farklı anlamda ve sözcük türü olarak iki farklı işlevle karşımıza çıkar. Bu tanımlıklardan ikisi *isim* biri ise mecaz kullanımıyla *sıfat* olarak etiketlenmiştir. Öte yandan atasözü ve deyim olarak “kasaptaki ete soğan doğranmaz” ve “kasap, yağı bol bulunca gerisini yağlar” kullanımları ve birleşik söz olarak kasaphane ve kasap havası sözcükbirimlerini görürüz.

Bu görünümleri bir derlemde denetlediğimizde ise aşağıdaki sonuçlara ulaşılır.

3.2. Derlem sorgusu sonucu “kasap” sözcükbiriminin çekimleri

“kasap” sözcükbiriminin özel ad olarak kullanımı dışında kalan çekimleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 2. “kasap” sözcükbiriminin sözbirimleri).

Tablo 2. “kasap” sözcükbiriminin sözbirimleri

“kasap” Sözcükbiriminin Sözbirimleri	Sıklık	%
kasap	130	39,0
kasaba	43	12,9
kasabı	26	7,8
kasaptan	24	7,2
kasaplar	23	6,9
kasabın	22	6,6

³ tdk.gov.tr (28.02.2011)

kasapta	11	3,3
kasapla	7	2,1
kasapların	7	2,1
kasaplara	5	1,5
kasapları	5	1,5
kasaptı	5	1,5
kasabının	4	1,2
kasaplardan	4	1,2
kasabına	2	0,6
kasaplarına	2	0,6
kasaplarını	2	0,6
kasapsınız	2	0,6
kasaptır	2	0,6
kasabım	1	0,3
kasabımızdan	1	0,3
kasabından	1	0,3
kasabını	1	0,3
kasaplarda	1	0,3
kasaplarından	1	0,3
kasapmış	1	0,3
Toplam	333	100

Tablo 2’de görüldüğü gibi “kasap” sözcükbiriminin yalın kullanımının sıklığı diğer çekim biçimlerine oranla daha yoğundur. “kasap” sözcükbiriminin sıklığı yoğun diğer çekimleri ise onun doğrudan fiillere bağlandıkları durum eklerini alan yapılarıdır.

Çalışmada yalın kullanımda “kasap” sözcükbiriminin madde başı olarak işlemine baktığımızda ise aşağıdaki gibi bir madde başı örüntüsü ile karşılaşırız.

3.3. “kasap” sözcükbiriminin derlem denetimi

3.3.1 Sözcükbirim olarak “kasap”

Söz konusu sözcükbirimin derlem denetiminde anlamsal sıklık sırasının korunduğu gözlemlenir. Bu haliyle tanımlıklar sözcük türü etiketleri ve anlam sıklığına göre sıralamalar GTS’de yer aldığı biçimiyle bir sözcükbirim olarak ölçünlü bir yapı ortaya koymaktadır.

Derlem denetimi sonucu anlam sıralaması (*bk.* Tablo 3. “kasap” sözcükbiriminin anlam sıklık tablosu).

Tablo 3. “kasap” sözcükbiriminin anlam sıklık tablosu

Anlam Sırası	Anlam	Anlam Sıklığı
1. Anlam	Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse.	208

2. Anlam	Et satılan dükkân.	98
3. Anlam	Kan dökücü, hunhar.	27

Ancak GTS’de yer alan “kasap” madde başında yer alan tanık cümlelere baktığımızda aynı ölçünlü yapıyı görememekteyiz. 1. anlam tanıklı olarak GTS’de yer alırken 2. ve 3. anlamın sözlükte taniksiz olarak yer aldığı görülmektedir. Tersinden okunduğunda, yani tanıklardan yola çıkıldığında, sözlükbilim çalışmalarında sözcük türü ve anlam gibi ana yapılandırmaların kaynağını tanıklar oluşturmaktadır. Tanık/lar sözlüklerde ait oldukları sözcükbirimin anlamını ve tür etiketini açıkça ortaya koyabilecek nitelikte olmak zorundadır. Bu anlamda söz konusu tanımlara tanık eklemek gerekmektedir.

Derlem denetimi sonucunda elde edilen dizgelerden 2. anlam için: “Eti de bizim **kasaptan** alırız.” R. Ilgaz; 3. anlam için: “Ulan **kasap**, ben seni adam etine doyuramadım? derdi.” K. Tahir tanıklarını ilgili anlamlara eklemek gerekmektedir.

Öte yandan sıfat olarak tanımlı 3. anlam için derlemden denetlenen 27 tanık içerisinde “kasap” sözcükbiriminin yalın kullanımına rastlanılmamıştır. Derlem denetimi sonucunda 3. anlamı *sıfat* değil *isim* olarak etiketlemek gerekmektedir. Derlemden 3. anlamın kullanımlarına baktığımızda “insan kasabı” kullanımının oldukça yaygın olduğu görülür:

“Kuzu **kasabı**, **insan kasabı**, beygir **kasabı**.” (Kerim Korcan, *Tatar Ramazan*)

“Ağzına o Cengiz Hanın, sülalesinin de ağzına o **insan kasabının!**” (Yaşar Kemal, *Yusuçuk Yusuf*)

“Bir adamı ortadan biçiyor, sonra gene yapıştırıyor... **İnsan kasabını** gelin görün!” (G. Erkal, *Bir Takım Azizlikler*)

“Dördüncüde kalın bir ses, yanlışlık falan yok, **insan kasaplarına** mezbahalık yapacak değiliz, dedi.” (Y. Kemal, *Yusuçuk Yusuf*)

“**İnsan kasabı** Hitler, Almanya gibi uygar bir toplumu avucunun içine alma becerisini gerçekleştiren adam, stratejisini şu sözlerle dile getiriyor...” (V. Günyol, *Gön Ola Harman Ola*)

“Yine Nobel Barış Ödülü’nün bütün dünyada “**İnsan Kasabı**” diye anılan İsrail Başbakanı Menahem Begin’e verilmesi tepki yaratmıştır.” (İ. Selçuk, *Düşünüyorum Öyleyse Vurun*)

Derlemden denetlediğimiz 27 örnekten 9’u “insan kasabı” kullanımıyla, yine 27 örnekten 7’si “... kasabı” (“Harput Kasabı” gibi bir yer adı ile) kullanımlarıyla yazın dilinde yer almaktadır:

“Harput **Kasabı**.” (Cemal Süreya, *Bütün Şiirleri*)

“Heydrich, ‘Yahudi **kasabı**’, Hitler’in Çekoslovakya’ya musallat ettiği belâ; gizli mukavemet gruplarının onu öldürebilmesi, Gestapo’nun dayanılmaz baskısına rağmen, ‘hürriyet cephesinin’ gücünü koruduğuna işaret sayılıyor.” (Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*)

“Bunun üzerine, “Sabra ve Şatila **Kasabı**” denen Savunma Bakanı Sharon görevinden istifade etmek zorunda kaldı.” (Fair Armaoğlu, *20. YY. Siyasi Tarihi*)

Söz konusu sözcükbirimin derlemeden derlenen kullanımlarının adlaştığı “Ulan **kasap**, ben seni adam etine doyuramadım? derdi.” K. Tahir ya da “insan” sözcüğüyle birlikte “...yanlıklık falan yok, **insan kasap**larına mezbahalık yapacak değiliz, dedi.” Y. Kemal gibi kullanımlarla karşımıza çıktığını görmekteyiz. Bu veriler ışığında birleşik sözler olarak derlem denetimi sonucu madde yapılandırmasına “insan kasabı” sözcükbirimini de eklemek yerinde olacaktır.

3.3.2. Birleşik söz olarak “kasap” sözcükbirimi

GTS’de birleşik sözler içerisinde verilen “**kasaphane** isim, eskimiş (kasapha:ne): Kesimevi, mezbaha, kanara.” sözcükbirimine derlemde sadece 1 kullanım örneğine rastlanılmıştır: “Konservelerden başka, çölün ortasında Londra **kasaphanelerinin** etlerinden yedik.” (Falih Rıfkı Atay, *Zeytindağı*)

Öte yandan derlemde aynı kavram için kullanılan “kesimevi” sözcükbiriminin 1: “Dağdaki keçi, bağdaki keçi, kesimevindeki keçi siz çıkın aradan o konuşan keçi gelsin buraya başkası girmesin sıraya.” (Güngör Dilmen, *Toplu Oyunları*), “mezbaha” sözcükbiriminin “Hulâsa, Boğaziçi’nde kömür deposu, Haliç’te **mezbaha** kadar ağır ve hazin şeydir.” (Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*), “Sürü sahibi, sürekli şikâyetler karşısında, **mezbahaya** götüreceği öküzlerden birini yakalamış.” (Aziz Nesin, *Memleketin Birinde*), “**Mezbahada** keser güzelim hayvanları.” (Firuzan, *Parasız Yatılı*) gibi 31 kullanım örneğine rastlanırken, “kanara” sözcükbiriminin kullanımına ise hiç rastlanmamıştır.

Bu veriler ışığında “kasap” sözcükbiriminin GTS’de yer alan birleşik söz “kasaphane” sözcükbiriminin tanımlığında yer alan sıra “mezbaha → kesimevi → kanara” olarak değiştirilmelidir. Ayrıca ilgili madde başı açıklamasına tanık cümle de eklenmelidir. Öte yandan “kasaphane” için verilen diğer sözlükbirim yapılandırmaları “isim ve eskimiş” ise ölçünlü bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer bir birleşik sözcük yapısı olan GTS’de yer alan “**kasap havası** isim: Marmara Bölgesi’nde özellikle Trakya’da düğünlerde oynanan bir tür halk oyunu.” sözcükbirimi için

derlem denetimi sonuçları ise şöyledir: “kasap havası” sözcükbirimine derlemde rastlanma sıklığı 5’dir:

“Apostol, bulursak da bir **kasap havası** tuttururdu, bulamasak da.” (Sait Faik Abasıyanık, *Havuz Başı/Son Kuşlar*)

“Arkasından şen şakrak bir başkası ve nihayet **Kasap Havası**.” (Tarık Buğra, *Küçük Ağa*)

“Bir yanda laterna, çığırta, flavta, lavta, bir yanda polka, kadril, **kasap havası**, bir yanda mandolin, kitar.” (Salah Birsnel, *Boğaziçi Şingir Mingir*)

“**Kasap havasıyla** kösnüme, alaturka vals, değişik değişik sayısız Komparsita duyumuyla hep aynı küçük günler, küçük geceler...” (Hulki Aktunç, *Son İki Eylül*)

“Yanaki’nin meyhanesinde **kasap havasının** biri bitiyor, biri başlıyordu.” (Tarık Buğra, *Küçük Ağa*)

Öte yandan “kasap havası” sözcükbirimi özel bir kullanım da olsa dizgesel değişimler “kasap oyunu” biçiminde karşımıza çıkmaktadır:

“**Kasap oyunu** değil mi bu yaptığınız?” (Recep Bilginer, *Toplu Oyunları-I*)

“Koroğlu’nun **kasap oyununu** çalıyorum.” (Recep Bilginer, *Toplu Oyunları-I*)

Bu çerçevede “kasap havası” birleşik ismi diğer dizgesel değişkeni olan “oyun” sözcükbirim ile birlikte sözlükte yer almalıdır. Derlem denetimi sonucu “kasap havası/oyunu” gibi bir yapılandırma karşımıza çıkmaktadır.

3.3.3. Atasözü ve/ya deyim içerisinde “kasap” sözcükbirimi

“kasap” sözcükbiriminin atasözü ve deyim olarak kullanımını açısından derlem denetimi sonuçlarına baktığımızda GTS’de atasözü ve deyim yapılandırmasında karşımıza çıkan “kasaptaki ete soğan doğranmaz” ve “kasap, yağı bol bulunca gerisini yağlar” kullanımlarına derlemde hiç rastlanmadığı gözlemlenmiştir.

Öte yandan, “**Kasaba** minnet edeceğime keser kendi etimi yerim” atasözünün dizgesel değişimle “Ben hacetimi keser yerim, **kasaba** minnet etmem ‘et’ diye!” (Fakir Baykurt, *Amerikan Sargısı*) örneği yazın dilinde karşımıza çıkan bir kullanımdır.

Atasözleri ve deyimler sözcüğünde yer almasına karşın GTS’de madde başı atasözü ve deyim yapılandırmasında yer almayan “Koyun can derdinde, **kasap** yağ derdinde” ve “**Kasap** et derdinde, koyun can derdinde” atasözünün yine dizgesel değişimle:

“Ala keçi can derdinde, **kasap** da yağ derdinde.” (Yaşar Kemal, *Orta Direk*)

“Ala keçi can derdinde, **kasap** yağ derdinde.” (Yaşar Kemal, *Orta Direk*)

“Ben can çekişerek ayakta kalmaya çalışırken, bin bir sıkıntı içinde, ‘koyun can derdinde, **kasap** et derdinde’ hesabı, Turan ile benim ardından oh oh oh çektiler.” (Mahmut Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım*)

“**Kasap** yağ derdinde ala keçi can derdinde.” (Yaşar Kemal, *Yer Demir Gök Bakır*)

“Şükrü Kaya’yla buluştuk; koyun can derdinde, **kasap** et; ben hüs-ü hal kâğıdı kovalıyorum, o Mustafa Kemal sonrasının hesaplarına dalmış: Müşir’in Almancı faşistliğine karşı, bizim sol, onlarla tesanüt içinde olmalıymış...” (Attila İlhan, *O Karanlıkta Biz*)

“YAŞLI: – Koyun can derdinde, **kasap** et bre Topal Ağa...” (Orhan Kemal, *Bütün Oyunları-1*)

örneklerine rastlarız.

Derlem denetimi sonucunda “kasap” sözcükbiriminin atasözü ve deyim yapılandırmasında “Koyun can derdinde **kasap** et derdinde” ve “Ala keçi can derdinde, **kasap** da yağ derdinde” atasözlerinin de sözlükbirimsel yapılandırmada yer alması gerekmektedir.

Tüm bu veriler ışığında “kasap” sözcükbiriminin derlem denetimi sonucu yeniden yapılandırılmış biçimi aşağıdaki gibidir:

kasap –bı

isim, Arapça

1. Sığır, koyun gibi eti yenecek hayvanları kesen veya dükkânında perakende olarak satan kimse. “ Kasapla barışıp kendini benimsetince belki de yanında çalıştırırdı.” M. Uyguner.
2. Et satılan dükkân. “Eti de bizim kasaptan alırız.” R. Ilgaz.
3. <i>mecaz, isim</i> İnsan canına kıyan, kan dökücü, hunhar. “Ulan kasap , ben seni adam etine doyuramadım? derdi.” K. Tahir.

Atasözü, deyim birleşik fiiller

Ala keçi can derdinde, kasap yağ derdinde.
Koyun can derdinde, kasap et derdinde.
Kasaptaki ete soğan doğranmaz.
Kasap , yağı bol bulunca gerisini yağlar.

Birleşik sözcükler

kasaphane	insan kasabı	kasap havası/oyunu
-----------	--------------	--------------------

3.3.3.1. “kasap” sözcükbiriminden türetilen birleşik sözcüklerin derlem denetimi

kasaphane

isim, eskimiş (kasapha:ne) Arapça + Farsça

Mezbaha, kesimevi, kanara.

“Konservelerden başka, çölün ortasında Londra **kasaphanelerinin** etlerinden yedik.”

F. R. Atay.

insan kasabı

isim, Arapça + Arapça

İnsan canına kıyan.

“Dördüncüde kalın bir ses, yanlışlık falan yok, **insan kasaplarına** mezbahalık yapacak değiliz, dedi.” Y. Kemal.

kasap havası/oyunu

isim, Arapça + Arapça

Marmara Bölgesi’nde özellikle Trakya’da düğünlerde oynanan bir tür halk oyunu.

“Köroğlu’nun **kasap oyununu** çalıyorum.” R. Bilginer.

“Yanaki’nin meyhanesinde **kasap havasının** biri bitiyor, biri başlıyordu.” T. Buğra.

3.4. “kasap” sözcükbiriminin diğer derlem sorgu görünüşleri

3.4.1. Özel adlarda “kasap” sözcükbiriminin kullanım görünüşleri

“kasap” sözcükbirimi Türk yazın dilinde kişi adı, yer adı, unvan adı, soy/sülale adı olarak kullanıldığını görürüz. Bu kullanımlardan unvan adı kullanımı hem dağılımsal hem de genel sıklık olarak diğer kullanımlara göre daha yoğun karşımıza çıkmaktadır. Bunda anlatının niteliği önemli bir etkidir. Unvan adının kullanımlarının daha çok roman, öykü ve tiyatro metinlerinde sosyal statü belirleyicisi bir nitelikte kullanıldığı gözlemlenir. Örneğin Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı*, Memduh Şevket Esendal’ın *İhtiyar Çilingir*, Cevat Fehmi Başkut’un *Oyunlar*, Suat Derviş’in *Fosforlu Cevriye*, Muzaffer İzgü’nün *Deliye Her Gün Bayram*, Nursel Duruel’in *Genç Olmak*, Gülten Akın’ın *Toplu Oyunları*, Coşkun Irmak’ın

Toplu Oyunlar adlı eserlerinde bunu açıkça gözlemleyebilmekteyiz. Anlatı kahramanlarının söz konusu unvanı aşağıdaki tabloda da takip edilebileceği gibi “Kasap Osman, Kasap İbrahim, Kasap Kadir, Kasap, Kasap Rasim, Kasap Ali, Kasap Zeki” gibi bir sosyal statüye gönderme yapmaktadır.

Öte yandan “Teodor Kasap, Nesrin Kasap” gibi yazın dünyasından kişilerin adları Doğan Hızlan, *Saklı Su*; Mehmet Fuat, *Her Yer Tiyatrodur*; Ece Ayhan, *Seçme Şiirler*; Cevdet Kudret’e Mektuplar; Bilge Karasu, *Öteki Metinler* adlı düşünsel nitelikli metinlerde geçtiğini gözlemledik. Bu durum yine anlatı türü ile doğrudan ilintili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4. “kasap” sözcükbiriminin özel ad kullanımları

KULLANIM	KULLANIM ÖRNEĞİ	DAĞILIM	GENEL SIKLIK
Unvan adı olarak	Kasap Osman (48) ⁴ , Kasap İbrahim (4) ⁵ , Kasap Ali (3) ⁶ , Kasap (3) ⁷ , Kasap Rasim (2) ⁸ , Kasap Şaban (2) ⁹ , Kasap Kadir (1) ¹⁰ , Kasap Zeki (1) ¹¹	8	64
Kişi adı olarak	Teodor Kasap (5) ¹² , Nesrin Kasap (2) ¹³	2	7
Yer adı olarak	Taşkasap (5) ¹⁴ , Kasapyan Eczanesi (1),	2	6
Soy/sülale adı olarak	Kasaplar (3) ¹⁵	1	3
TOPLAM		13	80

Yine “kasap” sözcükbirimini anlatı türlerinin niteliğine göre yer adı olarak Orhan Kemal’in *İstanbul’dan Çizgiler*, Hasan Âli Yücel’in *Geçtiğim Günlerden*, Yahya Kemal’in *Siyasi Hikayeler*, Reşat Ekrem Koçu’nun *Yeniçeriler*, Salah Birsnel’in *Boğaziçi Şingir Mıngır* gibi ‘anı’ türünde eserlerinde; öte yandan soy/sülale adı olarak kullanımlarını ise Binnur

⁴ Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı*.

⁵ Memduh Şevket Esendal, *İhtiyar Çilingir*.

⁶ Memduh Şevket Esendal, *İhtiyar Çilingir* ve Cevat Fehmi Başkut, *Oyunlar*.

⁷ Gülten Akın, *Toplu Oyunları*.

⁸ Suat Derviş, *Fosforlu Cevriye*.

⁹ Nursel Duruel, *Genç Olmak*.

¹⁰ Muzaffer İzgü, *Deliye Her Gün Bayram*.

¹¹ Coşkun Irmak, *Toplu Oyunlar*.

¹² Doğan Hızlan, *Saklı Su*; Mehmet Fuat, *Her Yer Tiyatrodur*; Ece Ayhan, *Seçme Şiirler*, Cevdet Kudret’e Mektuplar.

¹³ Bilge Karasu, *Öteki Metinler*; Enis Batur, *Yazının Ucu*.

¹⁴ “*Taşkasaplı Tulumbacı Haydar Ağa*” örneğinde hem yer adı hem de unvan adı olarak kullanılmıştır. Öte yandan Orhan Kemal, *İstanbul’dan Çizgiler*; Hasan Âli Yücel, *Geçtiğim Günlerden*; Yahya Kemal, *Siyasi Hikayeler*; Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*; Salah Birsnel, *Boğaziçi Şingir Mıngır* eserlerinde “Taşkasap” yer adı olarak kullanılmıştır.

¹⁵ “*Gelenler kapılarını çalarken, Kasapların gelini de bulunup geldi.*” Binnur Şener, *Düş Kurma Oyunu* eserinde soy/sülale adı olarak kullanılmıştır.

Şener'in *Düş Kurma Oyunu* adlı öyküsünde kahramanların sosyal statüsünü ifade eder biçimde görürüz.

3.4.2. “kasap” sözcükbiriminin tamlayan-tamlanan yapılar açısından derlem sorgu görünümleri

3.4.2.1. Tamlayan yapı olarak “kasap” sözcükbirimi

Tamlayan olarak “kasap” sözcükbiriminin derlem denetimi sonuçları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tabloda görüldüğü gibi “kasap” sözcükbirimi genellikle tamlayan eki almaksızın kullanılmaktadır. Öte yandan “kasaplar çarşısı” kullanımı kalıcı yer adı olarak karşımıza çıkmaktadır. (bk. Şekil 2)

kasap	askısı, bıçağı, borcu, buzdolabı, dükkânı, çengeli, çırağı, eli, esnafı, hayvanı, kantarı, kedileri, önlüğü, satırı, süngeri, tezgâhı
kasabın	bıçağı, biri, borcu, çırağı, elbisesi, elleri, kızı, kolları, önü, vitrini
kasaplar	çarşısı
kasapların	lambaları, perdeleri, ülkesi

Şekil 2. Tamlayan olarak “kasap” sözcükbirimi

3.4.2.1. Tamlanan yapı olarak “kasap” sözcükbirimi

“kasap” sözcükbirimini dizgelerde tamlayan yapı olarak görebildiğimiz gibi tamlanan olarak da görebilmekteyiz. Ancak söz konusu sözcükbirimin tamlayan kullanımı tamlanan olarak kullanımından daha yoğun olduğu gözlemlenir. Ayrıca tamlanan olarak “insan kasabı” kullanımı birleşik söz olarak kabul edilebilir. Öte yandan “bir” ile öncelenen “kasap” sözcükbirimi aşağıdaki tabloda da verildiği üzere sıfat tamlamalarında tamlanan olarak kullanılmaktadır. (bk. Şekil 3)

Beykoz'daki, çiğ et kokan (bir), elinde bıçak tutan (bir), huzursuz (bir), kaba saba, kaçak, köşedeki, Londralı, özel, pis, puşt, şehirdeki, toptancı (bir), usta, yarı sersem (bir)	kasap
adam, domuz eti, eşek, Harput, insan, mahallemizin, Sabra ve Şatila, Sırp, Yahudi	kasapları
	kasabı

insan

Şekil 3. Tamlanan olarak “kasap” sözcükbirimi

3.4.3. “kasap” sözcükbiriminin birliktelik kullanımları ve eşdizimlilik görünümleri¹⁶

Tablo 5’ten anlaşılacağı üzere yazın dilimizde “kasap” sözcükbirimi belgisizlik niteliği taşıyan “bir” sözcükbirimiyle öncelenmekte ve “dükkân” sözcükbirimi ile de eşdizimli olarak kullanılmaktadır. Ayrıca aynı kavram dairesinde yer alabilecek “bakkal, manav” ve bir konumlandırma olan “ön” sözcükbirimleri “kasap” sözcükbiriminin diğer birliktelik kullanımları olarak karşımıza çıkmaktadır. (bk. Tablo 5 “kasap” sözcükbiriminin birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği)

Bu anlamda kasap sözcükbirim “dükkân” sözcükbirim ile eşdizimlidir.

Tablo 5. “kasap” sözcükbiriminin birliktelik kullanımları ve eşdizimliliği

1 SOL		KASAP	1 SAĞ		2 SAĞ	
SÖZCÜK	SIKLIK		SÖZCÜK	SIKLIK	SÖZCÜK	SIKLIK
bir	18		dükkanının	7	önünde	6
bakkal	14		dükkanı	4	ev	2
dükkanı	2		manav	4	önüne	2
manav	2		gibi	3	yanında	2
			bakkal	2		
			bir	2		
			değil	2		
			dükkanın	2		
			et	2		

Bir dilin temel söz varlığını derlemek sözlük bilim çalışmalarının ana amaçlarından. Bu amaç doğrultusunda sözcükbirimleri sözlükselleştirmek günümüz sözlükbilim çalışmalarında geçerli ve güvenilir sözlükler oluşturmak derlem dilbilim paralelinde çalışmalarla mümkün olabilmektedir.

Bu çerçevede çalışmada “kasap” sözcükbirimi bir sözlükbirim olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılandırma çalışmasında, “kasap” sözcükbiriminin var olan sözlükbirim yapılandırması derlem sorgu sonuçlarıyla karşılaştırılmıştır. Kullanılan derlem Türk Yazın Dili’ni örnekleyebilecek güçte tasarlanmıştır. Bu anlamda ulaşılan sonuçlar en

¹⁶ Eşdizimli yapıların çıkarımında *concordance* v3.2. metin analiz programı kullanılmıştır. Birliktelik kullanımı ve eşdizimlilik kavramı için ayrıca bk. Özkan, Bülent 2007b ve 2010.

azından sezgisel sözlükçülükten uzak, gerçek zamanlı ve ölçünlü sonuçlarla karşımızda durmaktadır.

Derlem denetimi sonucu oluşan “kasap” sözcükbiriminin var olan yapılandırmasının anlamlı bir biçimde yeniden oluşturulan yapılandırmadan farklılaştığı gözlemlenmiştir. Gözlemlenen bu farklılaşmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

GTS’de yer alan “kasap” sözcükbiriminin madde içi anlam sıralaması ölçünlü bir yapı ortaya koymaktadır. Öte yandan tanıksız olarak yapılandırılan 2. ve 3. anlam için tanıklar eklenmelidir.

GTS’de yer alan “kasap” sözcükbiriminin sözcük türü etiketlerinden 3. anlama ait *mecaz, sıfat* etiketi *mecaz, isim* olarak değiştirilmelidir.

Derlem denetimi sonucunda “kasap” sözcükbiriminin atasözü ve deyim yapılandırmasında “Koyun can derdinde **kasap** et derdinde” ve “Ala keçi can derdinde, **kasap** da yağ derdinde” atasözleri de sözlükbirimsel yapılandırmada yerini almalıdır.

Derlem sorgu sonucuna göre “kasap” sözcükbiriminin madde içi yapılandırmasına “insan kasabı” bileşik yapısını da eklemek gerekmektedir. Yine “kasaphane” birleşik yapısının anlamında “Mezbaha, kesimevi, kanara” sıralaması ile düzenlenmelidir.

“kasap havası” birleşik ismi diğer dizgesel değişkeni olan “oyun” sözcükbirim ile birlikte “kasap havası/oyunu” sözlükbirimi sözlükte yer almalıdır.

Diğer derlem sorgu görünümüne baktığımızda ise;

“kasap” sözcükbirimi Türk yazın dilinde kişi adı, yer adı, unvan adı, soy/sülale adı olarak kullanıldığını gözlemlenmektedir. Bu kullanımlardan unvan adı kullanımı hem dağılımsal hem de genel sıklık olarak diğer kullanımlara göre daha yoğun karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında anlatının niteliği önemli bir etkidir.

“kasap” sözcükbiriminin tamlayan olarak kullanımı tamlanan olarak kullanımından daha yoğun olduğu gözlemlenir.

“kasap” sözcükbirimi “dükkân” sözcükbirim ile eşdizimli iken “bakkal, manav”, “ön”, “bir” sözcükbirimleriyle ise birliktelik kullanımına sahiptir.

Kaynaklar

Jackson, Howard, *Lexicography: An Introduction*, Routledge, 169-171., USA 2002.

Güncel Türkçe Sözlük: <http://www.tdk.gov.tr/>

- Özkan, Bülent, *Türkçe Derlem-1*, Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümü, Mersin 2007a, <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/td1/>.
- Özkan, Bülent, *Türkiye Türkçesinde Belirteçlerin Füllerle Birliktelik Kullanımları ve Eşdizimliliği*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Adana 2007b.
- Özkan, Bülent, “Türkiye Türkçesi Söz Varlığında Sıfatların Eşdizimliliği -Derlem Tabanlı Bir Uygulama-” *Tübitak-Sobag-109K104 nolu Ulusal Araştırma Projesi Tanıtım Sayfası* <http://turkcederlem.mersin.edu.tr/> 2009.
- Özkan, Bülent, “Türkçenin Öğretiminde Sıfatların Eşdizim Sözlüğü: Yöntem ve Uygulama”, *e-International Journal of Educational Research*. Volume 1. No 2. Autumn 2010: 51-65.
- Özkan, Bülent, “Türkiye Türkçesinde İkili Tekrarlar”, *Turkish Studies - International Periodical for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/1, 1572-1594, Winter 2011.